

УДК 379.85

DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2022-1-2-135-145>

СКІДАНОВ Олексій Анатолійович

магістр із туризму, здобувач,

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького,

м. Черкаси, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7178-1762>

alexeyskidanov0@gmail.com

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Розвинено теоретичні дискусії щодо змісту і специфіки екологічного туризму. Виокремлено основні тенденції розвитку екологічного туризму в Україні у довоєнний період. Вказано на безпекові виклики розвитку туристичної сфери України. Запропоновано пріоритетні напрями розвитку екологічного туризму в Україні для суб'єктів туристичної діяльності та органів державної влади.

Ключові слова: екологічний туризм, екологізація туризму, природоохоронні території, екотуристична діяльність, екотуристичний продукт, соціальна відповідальність бізнесу, воєнний стан, безпека, виклики.

Постановка проблеми. Зміст, особливості екологічного туризму та його соціально-економічна роль для України в наукових дослідженнях розкриті недостатньо. У той час як у розвинених країнах екологізація туризму набуває значних масштабів, в Україні екологічні ознаки туристичної діяльності є вибірковими. Вітчизняні суб'єкти туристичного бізнесу первинно орієнтувалися на більш прибуткові ніші, що було зумовлено нестабільністю макроекономічного середовища та неефективною регуляторною політикою держави. Пандемія COVID-2019, безпекові загрози внаслідок анексії АР Крим та війни на Донбасі з 2014 року, широкомасштабної війни внаслідок російського вторгнення в Україну 2022 року поставили туризм, як і всю індустрію гостинності, в складні умови виживання. Проте і за такої ситуації туристична сфера має певні можливості розвитку. Попри всю загрозливість і невизначеність майбутнього, сфера туризму здатна реагувати на нові виклики, проявляти соціальну відповідальність та зберігати економічну активність.

При теперішній ситуації в Україні розвиток екологічної спеціалізації туристичного бізнесу набуває нового значення. Це зумовлено певними обставинами:

по-перше, екологічний туризм дозволяє впроваджувати європейські практики екологізації економіки загалом і туристичної сфери зокрема, що важливо в рамках євроінтеграції України;

по-друге, в умовах війни та виникнення специфічних потреб реабілітації й рекреації населення попит на послуги екологічного туризму значно зростає. Додатковим чинником є обмеження міжнародної мобільності, що змушує частину населення переорієнтовуватись на внутрішній туризм, де екологічна спеціалізація може бути привабливим сегментом вибору;

по-третє, екологічний туризм дозволяє суб'єктам туристичного бізнесу диференціювати напрями своєї діяльності в умовах падіння попиту на традиційних сегментах ринку;

по-четверте, екологічний туризм може впливати на суспільне єднання, необхідне в умовах війни, – через вивчення місцевої культури, екологічне виховання та формування емоційного зв'язку з рідною землею.

Зрештою, екологічний туризм як менш рентабельний напрям туристичної діяльності є ознакою соціальної відповідальності, що в умовах війни та консолідації суспільства є відмінною ознакою включення бізнесу в економічний фронт України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження екологічного туризму у вітчизняній науці туризмології має вибірковий характер. Для з'ясування специфіки екологічного

туризму в статті враховано висновки українських (І. Давиденко [14], О. Дунаєвська [12], Ф. Карпюк [15], О. Козловський [12], Я. Коробейникова [6], Я. Москвяк [11], С. Новицька [13]) і зарубіжних (Л. Бюсгенс [4]) учених, а також положення законодавства України [7-10, 18].

В основу схемування сутності екологічного туризму закладено його визначення фахівцями міжнародних організацій (Всесвітньої туристичної організації [1, 5, 19], Глобальної мережі екотуризму [2], Міжнародного товариства з екотуризму [3]).

Дослідження екологічного туризму в Україні зберігають теоретичне і практичне значення. Теоретична актуальність зумовлена потребою конкретизації ознак екологічного туризму. Практична актуальність полягає в необхідності обґрунтування пріоритетів екологічного туризму в Україні, ризиків та можливостей його розвитку в період воєнного стану.

Метою статті є визначення сутності екологічного туризму та обґрунтування пріоритетів його розвитку в Україні з врахуванням викликів війни.

Викладення основного матеріалу дослідження. Екологічний туризм на ринку туристичних послуг має певні відмінності від інших видів туристичної діяльності. У провідних економіках світу екологічний туризм активно розвивається, що супроводжується формуванням потужного екоорієнтованого сегменту туристичних послуг та спеціального інституційного середовища його підтримки й регулювання.

Всесвітня туристична організація (UNWTO) як провідний профільний міжнародний інститут просуває ідею екологізації туризму з 90-х років ХХ століття. Після проведення Всесвітнього саміту з екотуризму 2002 року цілі Програми ООН з навколишнього середовища стали послідовно впроваджуватись у пріоритети розвитку туризму, щоразу набуваючи більшої вагомості. Популярність концепції екологізації туризму призвела до створення профільних міжнародних організацій – Міжнародного товариства з екотуризму (TIES) і Глобальної мережі екотуризму (GEN).

UNWTO дає визначення екологічного туризму як форми туристичної діяльності, яка передбачає використання природних ресурсів, коли турист спостерігає й оцінює природу та місцеву культуру. Як правило, екологічний туризм є сферою діяльності спеціалізованих туристичних фірм із залученням суб'єктів малого бізнесу, які пропонують послуги для невеликих туристичних груп [1].

За визначенням GEN екологічний туризм характеризує відповідальна подорож природними територіями, яка передбачає збереження довкілля, забезпечення добробуту місцевих жителів, інтерпретацію та навчання споживачів з метою формування екологічної і соціальної свідомості (совісті) [2]. GEN у визначенні екологічного туризму використовує термін «совість», хоча в українській термінології частіше вживають «культура», «свідомість», «етика», «виховання».

Визначення TIES щодо екологічного туризму схоже з GEN за винятком акценту на те, що інтерпретація та навчання мають стосуватись і персоналу, і гостей [3]. Тобто перед персоналом у сфері екотуризму ставляться додаткові вимоги кваліфікації, постійного навчання та навиків взаємодіяти з клієнтами.

«Інтерпретація» у визначенні екологічного туризму позначає специфічний підхід до комунікацій між споживачем і надавачем послуг через взаємодію з довкіллям. Інтерпретація в екологічному туризмі означає, що споживач завдяки пізнанню довкілля та отримання інформації у зрозумілій формі (з відходом від складних наукових пояснень) отримує нові знання. Ці знання формують емоційні та інтелектуальні зв'язки між потребами туриста і потребами об'єкта (ресурсу). Цей процес відображає термін екологічної інтерпретації або інтерпретації довкілля [4]. Для прикладу, коли йде пояснення в гірському екотуризмі про різні породи та мінерали науковою термінологією, більшість туристів її не буде сприймати. Натомість зрозуміла подача інформації та акцент на необхідність збереження довкілля з емоційним підсиленням сформує «зв'язки» людини з природою, що надалі матиме прямий вплив на її поведінку і приклад для інших членів суспільства.

Ідея екологічного туризму є органічною складовою сталого розвитку туризму. За твердженням UNWTO, сталий туризм повинен: забезпечувати оптимальне використання ресурсів довкілля, підтримуючи екологічні процеси та зберігаючи біорізноманіття; поважати

культурну самобутність приймаючих громад, сприяти міжкультурному діалогу, формуванню толерантності; передбачати довгострокові економічні операції з балансуванням вигод для всіх стейкхолдерів зі справедливим розподілом [5].

Наведені положення за ідеальних умов є прийнятними для кожної людини та представників різних сфер. На практиці комерційні інтереси часто переважають цілі сталого розвитку туризму, що супроводжується різними зловживаннями. Чим розвиненіша країна, тим такі практики трапляються рідше.

Екологізація туризму з впровадженням цілей сталого розвитку є реакцією на негативний вплив туристичної діяльності на довкілля, що проявляється в: зміні природних ландшафтів внаслідок розбудови туристичної інфраструктури; інтенсивному використанні й забрудненні природних, зокрема водних, ресурсів; надмірному використанні енергії в місцях високої концентрації об'єктів туристичної інфраструктури (зокрема, готелів); негативному впливі на довкілля через забруднення повітря та накопичення побутових відходів у місцях високої концентрації туристів [6, с. 92]. Ці проблеми в умовах активного розвитку туризму є відчутними і для самих туристів, і для місцевого населення та їх права проживати в екологічно безпечному середовищі. Зрештою, мова йде про збереження біорізноманіття планетарного масштабу.

Екологічний туризм в Україні, враховуючи її туристичний і природно-ресурсний потенціал, розвинутий недостатньо. Першопричиною цьому є нестабільна економічна ситуація, що схиляє туристичний бізнес до більш прибуткових сегментів ринку з орієнтацією на виїзний туризм. Окрім практичних нюансів, недостатній розвиток екологічного туризму в Україні зумовлений низькою популяризацією його ідеї, що посилюється невизначеністю розуміння специфіки екотуристичної діяльності.

Якщо аналізувати нормативно-правові документи, то Закон України «Про туризм» серед видів туризму виділяє «екологічний (зелений)». З-поміж інших положень, що стосуються екологізації туризму, закон вказує на [7]:

- впровадження спеціального режиму охорони окремих природних ресурсів з обмеженим доступом до них;
- здійснення охорони туристичних ресурсів шляхом нормування навантажень на природні об'єкти;
- інтеграцію місцевого природного середовища з об'єктами інфраструктури при містобудівному плануванні та будівництві;
- необхідність підвищення екологічної безпеки об'єктів туристичної інфраструктури;
- вимогу ліцензування туристичної діяльності у зв'язку з необхідністю збереження довкілля;
- обов'язки суб'єктів туристичної діяльності надавати рекомендації щодо охорони природних об'єктів туристичної інфраструктури;
- обов'язки туристів й екскурсантів щодо збереження довкілля, дбайливе відношення до об'єктів природи та культурної спадщини в місці тимчасового перебування;
- повноваження центральних органів державної влади в організації обліку й охорони туристичних (у тому числі природних) ресурсів, а органів місцевого самоврядування – їх охорони й збереження.

Профільний закон окреслює загальну ціль природоохоронної функції держави в сфері туризму, однак не обґрунтовує пріоритет його екологізації. Тому даний норматив, який був затверджений ще 1995 року, потребує оновлення.

Більш детально порядок природоохоронної діяльності, який прямо впливає на туризм у певних природних межах, регламентує Закон України «Про природно-заповідний фонд України». Серед його положень – визначення зон природоохоронних територій, що регламентують можливості туристичної діяльності в їхніх межах. Основним ареалом у цьому плані буде зона регульованої рекреації, в якій дозволено облаштовувати туристичні маршрути й екостежки [8].

Цей закон, як і Закон України «Про туризм», був прийнятий ще на початку 90-х років ХХ століття. Те ж стосується Закону України 1991 року «Про охорону навколишнього природного

середовища», який визначає зміст рекреаційних зон для організованого відпочинку населення і туризму, де заборонено здійснювати діяльність, що негативно впливає на довкілля, спричиняє зміни природного ландшафту та ускладнює рекреаційну функціональність [9].

Спроби оновлення нормативно-правової бази в туристичній сфері періодично здійснюються в частині стимулювання туризму в сільській місцевості. У проєкті Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» 2021 року до обов'язків суб'єктів туристичної діяльності додано завдання, що відповідають ідеї екологічного туризму. Мова йде про заходи з охорони довкілля, поширення серед туристів інформації про екологічно безпечну поведінку, облаштування туристичних маршрутів з недопущенням негативного впливу на природу тощо [10]. Ініціативи з прийняття профільного закону щодо сільського (сільського зеленого) туризму в Україні є періодичними, однак досі не були реалізовані. На сьогодні вони потребують перегляду з урахуванням викликів війни.

Таким чином, положення щодо специфіки екологічного туризму в законодавстві України регламентовані вибірково. Разом із тим, діючі нормативи туристичного і природоохоронного характеру дозволяють розвивати екотуристичну діяльність із врахуванням ресурсних можливостей і споживчого попиту.

Визначення екологічного туризму UNWTO, TIES, GEN, положення вітчизняного законодавства є основою для наукових досліджень із цієї тематики. Огляд наукових праць українських учених дозволяє виокремити деякі висновки для обґрунтування специфіки екологічного туризму.

Екологічний туризм, як правило, здійснюється в природних системах без людського втручання, хоча й допускає взаємодію людини з штучно зміненими екосистемами, що теж є виховним елементом розуміння наслідків впливу людини на довкілля [11, с. 10]. Окремою нішею екологічного туризму є подорож унікальним природним середовищем, у зв'язку з чим екотуристична діяльність є можливою на невеликих територіях (країнах) за наявності відповідних ресурсів [12, с. 152]. Окрім включення первинних і природоохоронних територій, екотуризм передбачає вивчення місцевого культурного спадку, що є унікальним та потребує збереження [13, с. 167].

Разом із виховними цілями відношення населення до природи, екотуристична діяльність повинна передбачати «примноження споживчої вартості природного середовища» [14, с. 185]. Це означає, що суб'єкти туристичного бізнесу зобов'язані частину прибутку спрямовувати на цілі збереження довкілля. Низька прибутковість екотуристичної діяльності вимагає державної підтримки для формування інтересу бізнесу збереження довкілля у незайманому вигляді [15].

Враховуючи визначення міжнародних організацій та висновки вчених, на рис. 1 здійснено схему сутності екологічного туризму, що включає складові формування екотуристичного продукту, ознаки і види екотуристичної діяльності.

Види екотуристичної діяльності доцільно розділяти на «чисті» і «гібридні». «Гібридні» види означають, що суб'єкт туристичного бізнесу поєднує різні напрями діяльності, в тому числі екологічний та (або) здійснює заходи з екологізації туристичних послуг, які полягають у:

- зниженні негативного впливу на довкілля;
- включенні в пакет туристичних послуг таких, що відповідають ознакам екологічному туризму.

Екотуристична діяльність вимагає високого рівня відповідальності та відповідності встановленим стандартам. До видів екотуристичної діяльності не можна включати мисливство, риболовлю, лісозаготівлю, добування корисних копалин тощо. Також у практиці туристичної діяльності та при недобросовісному маркетингу поширеним є явище грінвошингу, що передбачає маніпуляцію маркуванням «еко» без реальної відповідності стандартам. Такі явища є недопустимими при розвитку екологічного туризму.

Таким чином, екологічний туризм, зважаючи на його цілі та специфіку, є перспективним напрямом туристичної діяльності в глобальному масштабі.

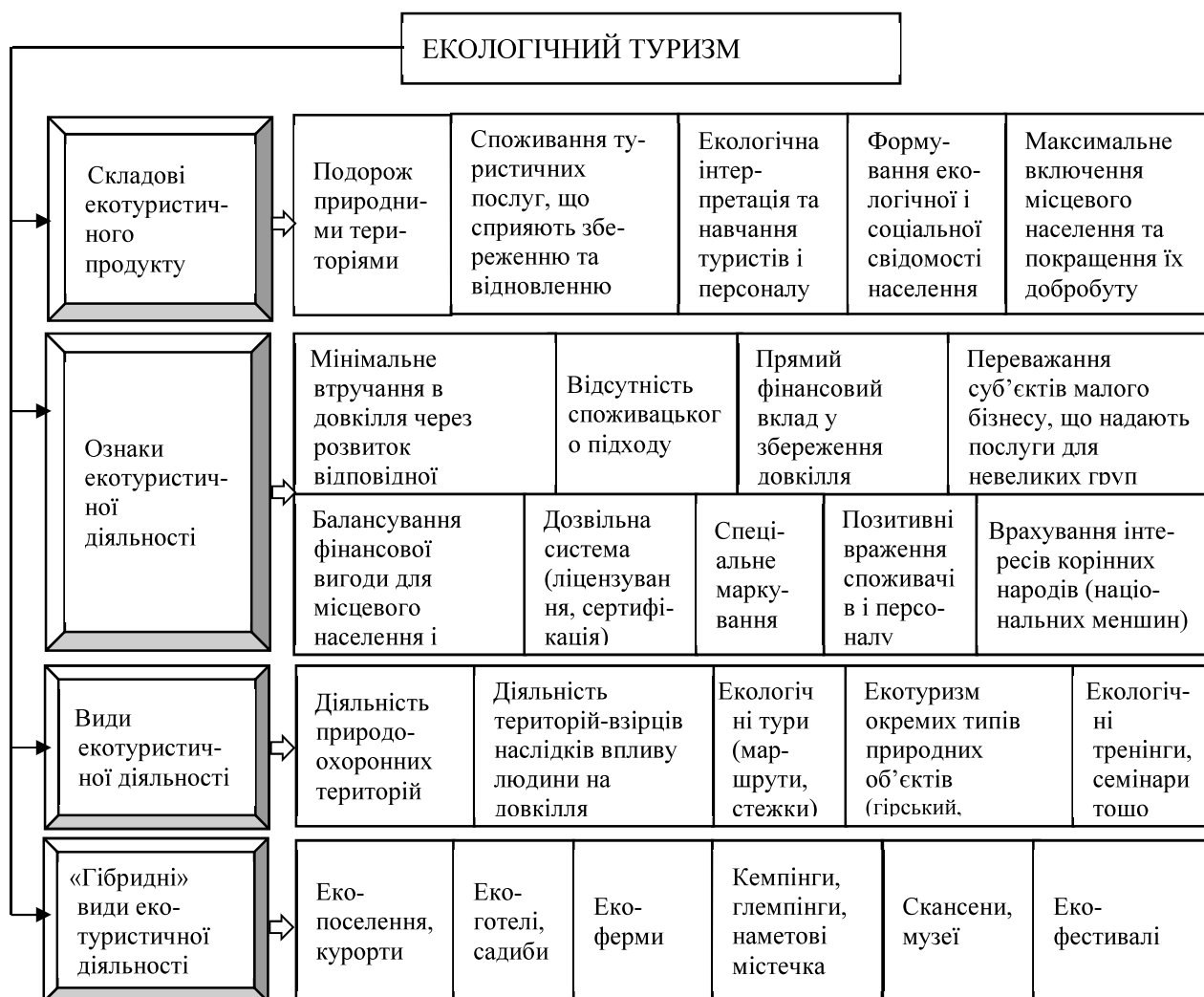

Рис. 1 – Характеристики, які визначають специфіку екологічного туризму

Джерело: сформовано автором

В Україні розвиток екологічного туризму має значний потенціал. До російського вторгнення в Україну 2022 року розвиток екологічного туризму відбувався стихійно та супроводжувався низкою проблем:

1. Тінізація туристичної діяльності загалом та екологічного туризму зокрема. Підтвердженням цьому є статистика щодо кількості офіційно зареєстрованих садиб, яких, за останніми опублікованими даними 2019 року, в Україні налічувалось близько 450, що не відповідає реальній ситуації.

2. Відсутність чітких механізмів екологічної категоризації садиб та інших суб'єктів. В окремих регіонах (наприклад, Івано-Франківській області) проводилась добровільна категоризація садиб згідно Програми добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» [16]. Проте така практика не набула належного поширення.

3. Відсутність у населення культури споживання екопродукції та екотуристичних послуг, що є результатом низького рівня добробуту, невеликої частки населення, яке подорожує (досвід закордонних туристичних подорожей має близько 10 % населення).

4. Низька конкурентоспроможність внутрішнього туризму, який більш активно розвивається в західних регіонах України, що обмежує конкуренцію на ринку туристичних послуг та не стимулює диференціацію напрямів діяльності, у тому числі екологічного.

Негативні тенденції розвитку екологічного туризму в Україні ще більше поглибила російсько-українська війна 2022 року. Період 2014-2021 років дозволив індустрії туризму

адаптуватись до війни на Донбасі, однак бойові дії 2022 року охопили значну територію України. Станом на середину 2022 року бойові дії продовжують відбуватись у 8 областях. Переважна частина Запорізької і Херсонської областей, які володіють унікальним туристичним потенціалом, окупована та пошкоджена внаслідок бойових дій, замінування і постійних ракетних обстрілів. За оцінками, 62 природоохоронних об'єктів постраждали або окуповані, у тому числі біосферний заповідник «Асканія Нова», НПП «Олешківські піски», Джарилгацький заказник (Херсонська область). За оцінками Української природоохоронної групи, 44 % територій природо-заповідного фонду України опинилися в зоні бойових дій або під тимчасовою окупацією [17].

На перший погляд говорити про екологічний туризм у період війни видається недоречним. Проте зниження рівня доходів населення та обмеження мобільності в умовах війни створює нові можливості розвитку екологічного туризму в Україні. Також самі туристичні фірми змушені шукати нові ніші на ринку туристичних послуг, щоб зберегти свою діяльність. За таких умов вони можуть пропонувати нові екотуристичні послуги. Туристичні фірми через пропозицію екотуристичних послуг у поєднанні з волонтерством можуть позиціонувати себе на ринку як соціально відповідальний бізнес та рекламувати таким чином інші напрями діяльності.

Для підтримки і розвитку екологічного туризму в період воєнного стану необхідно:

- 1) обґрунтувати його важливість у структурі воєнної економіки;
- 2) визначити пріоритетні напрями екотуристичної діяльності з врахуванням викликів воєнного часу.

Що стосується першого пункту, то в умовах воєнної економіки мають бути чітко визначені: 1) види економічної діяльності виключного пріоритету (що забезпечують життєдіяльність суспільства, наприклад, оборона, енергетика, сільське господарство, харчова промисловість, фармацевтика та ін.); 2) види економічної діяльності, що зберігають економічну активність населення на максимальному рівні; 3) соціально-орієнтовані види економічної діяльності, що включають екологічний туризм.

У табл. 1 виділено актуальні напрями адаптації й розвитку екологічного туризму в період воєнного стану.

Таблиця 1 – Актуальні напрями адаптації й розвитку екологічного туризму в Україні у період воєнного стану

Напрями	Нові можливості та соціальна відповідальність
<i>Для суб'єктів туристичної діяльності</i>	
Поселення	Надання послуг тимчасового перебування внутрішньо переміщеним особам
Рекреація і реабілітація	Надання послуг учасникам бойових дій, особам, які постраждали внаслідок бойових дій, особливо дітей (у тому числі через організацію екотаборів)
Культурне пізнання	Надання послуг щодо пізнання місцевої культури і традицій
Відновлення постраждалих природоохоронних територій та об'єктів	Збір коштів, різні форми організаційної підтримки Поширення інформації про постраждалі території
Активізація міжнародної проектної діяльності	Участь у міжнародних проектах (грантах, конкурсах, програмах) в умовах підвищеної уваги до України міжнародної спільноти
Формування екотуристичного продукту	Зміни в способах надання послуг у «стриманому» (без веселощів) стилі
<i>Для регіональних і державних органів влади</i>	
Стратегічне обґрунтування пріоритету екологічного туризму в регіоні з огляду на його безпековий статус	Визначення можливостей розвитку та необхідності підтримки екологічного туризму з врахуванням ризиків обстрілів, замінування, кількості повітряних тривог у співставленні до природно-ресурсного потенціалу
Відновлення постраждалих поселень з потенціалом екологічного туризму на нових екоорієнтованих засадах	Планування відновлення постраждалих поселень, у тому числі які перебувають під тимчасовою окупацією Проектна діяльність щодо пошуку фінансової та іншої допомоги

Джерело: сформовано автором

Доцільність розвитку екологічного туризму значною мірою залежить від безпекового статусу регіону та його природно-ресурсного потенціалу. Пріоритет підтримки екологічного туризму актуальний для відносно безпечних областей. В Україні станом на середину 2022 року такими є регіони з найменшою кількістю ракетних обстрілів і повітряних тривог – Закарпатська (103), Чернівецька (105), Івано-Франківська (125), Львівська (131), Хмельницька (146), Тернопільська (153) області. Для порівняння в Харківській області зафіксовано 733 тривоги. Західні регіони також є потужними реципієнтами внутрішньо переміщених осіб, які можуть формувати окремий сегмент екоорієнтованого «переселенського» туризму, потребуючи додаткової рекреації, реабілітації, вивчення місцевої культури і традицій.

Із визначених у табл. 1 напрямів особливу увагу слід звернути на можливості відновлення постраждалих поселень з потенціалом екологічного туризму на нових екоорієнтованих засадах. Екологічна проблематика є пріоритетом Європейського Союзу. Окрім того, у Плані відновлення України виокремлено Національну програму «Відбудова чистого та захищеного середовища», в межах якої запропоновано різні проекти щодо ренатуралізації постраждалих внаслідок бойових дій територій, розбудови національних парків для людей, відновлення дикої природи та ін. [18].

За умов втілення в життя таких проектів та підтримки екологічного туризму низка курортних поселень України, структура економіки яких дисонувала з туристичним і природно-ресурсним потенціалом (наприклад, Бердянськ і Мелітополь Запорізької області), можуть отримати шанс переходу від штучної індустріалізації до екологічної моделі розвитку після деокупації.

Таким чином, екологічний туризм в Україні потребує підтримки і стимулювання розвитку з врахуванням регіональних особливостей. Незважаючи на підвищену соціальну відповідальність бізнесу в умовах війни, яка проявилась у першому півріччі 2022 року, економічна рецесія та інші чинники знижують його можливості волонтерства, благодійництва та реалізації різних соціальних проектів. Суб'єкти туристичного бізнесу, маючи значний потенціал діяльності в умовах війни, потребують підтримки з боку держави, але, зважаючи на обмежений бюджетний ресурс, – тих видів, які мають виняткове соціально-економічне значення.

Державна підтримка екологічного туризму охоплює різні заходи, перелік яких доволі ґрунтовно прописаний у Фінальному звіті Всесвітнього саміту з екотуризму 2002 року (рис.2). На цей перелік слід орієнтуватися при виборі тих заходів, які доцільно впроваджувати в Україні в умовах війни.

В умовах продовження воєнного стану на рівні державних і регіональних органів влади має посилюватись планувальна і проектна діяльність, а також вивчення європейських практик категоризації суб'єктів туристичної діяльності, щоб після завершення війни максимально стимулювати в'їзний туризм в Україну. Очікується, що він буде високим, адже події в Україні перебувають у фокусі постійної уваги міжнародної спільноти. Пізнання культури та природної самобутності України може сформувати новий міжнародний вектор туристичних потоків.

Висновки. Отже, екологічний туризм є прогресивним напрямом туристичної діяльності, будучи результатом впровадження ідей сталого розвитку в сферу туризму. Екологізація туризму також є реакцією на численні негативні впливи високої концентрації туристів на довкілля, що є загрозою збереження біорізноманіття.

Туристичний бізнес України до 2022 року, як правило, орієнтувався на більш прибуткові напрями виїзного туризму. Причиною цього було прагнення бізнесу максимізувати прибутки в умовах макроекономічної нестабільності та несистемної державної політики. Екологічна спеціалізація туристичної діяльності в Україні поширена вкрай слабо, що зумовлено нерозумінням її специфіки, нерозвиненим внутрішнім конкурентним середовищем та демотивацією суб'єктів до прозорої діяльності (підтвердженням цьому є кількість офіційно зареєстрованих садиб, що абсолютно не відповідає реальній ситуації).

Російське вторгнення в Україну 2022 року фактично поставила вітчизняну сферу туризму в умови колапсу. Проте час показав, що збереження мінімальної економічної активності під час війни можливе, в тому числі завдяки розвитку екологічного туризму. Суб'єкти екотуристичної

діяльності отримують нові можливості надання послуг при обмеженій міжнародній мобільності та підвищеному попиті на послуги рекреації і реабілітації.

I. Планування екологічного туризму з урахуванням викликів сталого розвитку:		II. Регулювання екологічного туризму та його інституційне забезпечення:	
<i>Мета:</i> інтеграція політики екотуризму в цілі сталого розвитку, балансування між цілями збереження і розвитку	плани, програми сталого екотуризму на рівні держави, регіонів, громад; землеустрій з врахуванням потреб екотуризму; використання природоохоронних територій і природних парків; плани розвитку кадрового потенціалу в екотуризмі; програми агенцій з розвитку екотуризму та їхньої участі в інвестиційному фінансуванні.	законодавство, стандарти та інші положення щодо екотуристичної діяльності; міжнародні та міжурядові нормативи; сертифікація, ліцензування, екомаркування; форми співробітництва та саморегулювання; можливості участі стейкхолдерів; залучення територіальних громад і місцевого населення.	<i>Мета:</i> формування інституційно-правового поля відповідальності
III. Розробка, маркетинг і просування продукту екотуризму:		IV. Моніторинг справедливого розподілу вигод від екотуризму між стейкхолдерами:	
<i>Мета:</i> стимулювання споживання шляхом інформуванням щодо продуктів екотуризму та формування добросовісного конкурентного середовища	створення продуктів сталого екотуризму; співпраця стейкхолдерів у розробці продуктів, особливо в природоохоронних територіях; дослідження і маркетинг ринку, екотуристична промоція; етична поведінка; екологічна освіта споживачів; залучення держави до маркетингу; кооперативний маркетинг для дрібних екотуристичних операцій.	оцінювання витрат і вигод (економічних, екологічних, соціальних) від екотуризму; оцінювання внеску екотуризму в збереження природних ресурсів; оцінювання екологічних і соціокультурних впливів екотуризму; інтеграція процедур моніторингу та оцінювання; підтримка наукових досліджень.	<i>Мета:</i> оптимізація позитивного впливу екотуризму в екологічному, економічному і соціальному аспектах

Рис. 2 – Основні напрями державної підтримки розвитку екологічного туризму

Джерело: сформовано автором на основі [19, с. 5-6]

Екологічному туризму притаманний високий рівень соціальної відповідальності. Його послуги можуть відігравати значну роль для підтримки осіб, які постраждали внаслідок бойових дій, реабілітації військових. У зв'язку з цим екотуристична діяльність потребує державної підтримки. При поточному браку бюджетних коштів із боку владних структур важливо активізувати планувальну й проектну діяльність з метою відновлення постраждалих поселень на нових екоорієнтованих засадах. Самі ж суб'єкти туристичного бізнесу повинні переглянути напрями діяльності, адаптувати послуги до потреб внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій та інших категорій постраждалих осіб. Важливим напрямом діяльності суб'єктів туристичного бізнесу має бути фінансово-організаційна та інформаційна робота щодо послаблення впливу війни на довкілля, консолідуючись таким чином навколо ідей збереження природного і культурного середовища як позначення національної ідентичності українців.

У подальших дослідженнях буде вивчено досвід адаптації суб'єктів туристичного бізнесу до викликів війни та їх готовність брати участь у міжнародній проектній діяльності.

Список використаних джерел

1. Ecotourism and Protected Areas (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/sustainable-development/ecotourism-and-protected-areas> (Last accessed: 13.04.2022)
2. Definition and Key Concepts (GEN. Global Ecotourism Network). URL: <https://www.globalecotourismnetwork.org/definition-and-key-concepts/> (Last accessed: 13.04.2022)
3. What Is Ecotourism? (The International Ecotourism Society). URL: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (Last accessed: 13.04.2022)
4. Buesgens L. Environmental Interpretation's Role in Ecotourism. University of Wisconsin: International Resource Management, 2013. 20 p.
5. Sustainable Development (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/sustainable-development> (Last accessed: 13.04.2022)
6. Коробейникова Я. С. Екологічні проблеми територій туристичних дестинацій. *Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування*. 2013. № 1. С. 91–94.
7. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 року № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.04.2022)
8. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 року № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 12.04.2022)
9. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 12.04.2022)
10. Проект Закону про сільський та сільський зелений туризм від 05.03.2021 року № 5206. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 14.04.2022)
11. Москвяк Я. Є. Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного туризму в Карпатському регіоні України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 2, Том 1. С. 184–188. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(1\)-26](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(1)-26)
12. Козловський О. Ю., Дунаєвська О. Ф. Екологічний та зелений туризм: визначення, особливості, стан розвитку на Житомирщині. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 25. С. 151–160.
13. Новицька С. Р. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Географія*. 2013. № 2. С. 164–169.
14. Давиденко І. В. Глемпінг як перспективна форма розвитку екотуризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 26(1). С. 10–13.
15. Карпюк Ф. В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку екотуризму в Закарпатській області. *Науковий вісник УжНУ Серія: Географія. Землеустрій. Природокористування*. 2013. Вип. 2. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1894> (дата звернення: 19.04.2022)
16. Оновлена Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» (ГО «Спілка сільського зеленого туризму України»). URL: https://www.greentour.com.ua/posluga/programm_kategory (дата звернення: 19.04.2022)
17. Сорок чотири відсотки найцінніших природних територій України охоплені війною: долучайтеся до ініціативи «рятуємо природу у дні війни разом!» (Українська природоохоронна група). URL: <https://uncg.org.ua/44-najtsinnishykh-pryrodnykh-terytorij-ukrainy-okhopleni-vijnoiu-doluchajtesia-do-initsiatyvy-riatuiemo-pryrodu-u-dni-vijny-razom/> (дата звернення: 19.04.2022)
18. Проекти нацпрограми Відбудова чистого та захищеного середовища (Відновлення України). URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/re-build-clean-and-safe-environment> (дата звернення: 20.04.2022)
19. World Ecotourism Summit. Quebec City, Canada, 19-22 May 2002. Final Report / World Tourism Organization and the United Nations Environment Programme. Madrid, Spain, 2002. 137 p. URL: <https://www.gdrc.org/uem/eco-tour/Final-Report-WES-Eng.pdf> (Last accessed: 12.04.2022)

References

1. UNWTO (2021). Ecotourism and Protected Areas. Retrieved from <https://www.unwto.org/sustainable-development/ecotourism-and-protected-areas> (Accessed: 13.04.2022).
2. Global Ecotourism Network (2021). Definition and Key Concepts. Retrieved from <https://www.globalecotourismnetwork.org/definition-and-key-concepts/> (Accessed: 13.04.2022).
3. The International Ecotourism Society (2021). What Is Ecotourism? Retrieved from <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (Accessed: 13.04.2022).

4. Buesgens, L. (2013). *Environmental Interpretation's Role in Ecotourism*. University of Wisconsin: International Resource Management.
5. UNWTO (2021). Sustainable Development. Retrieved from <https://www.unwto.org/sustainable-development> (Accessed: 13.04.2022).
6. Korobeinykova, Y. S. (2013). Ecological problems of the territories of tourist destinations. *Environmental safety and balanced resource use, 1*, 91-94. (in Ukr.).
7. Verkhovna Rada of Ukraine (1995). About tourism. Law of Ukraine 15.09.1995 №324/95-BP. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed: 12.04.2022).
8. Verkhovna Rada of Ukraine (1992). About the Nature Reserve Fund of Ukraine. Law of Ukraine 16.06.1992 №2456-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (Accessed: 12.04.2022).
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1991). About environmental protection. Law of Ukraine 25.06.1991 №1264-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Accessed: 12.04.2022).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2021). Draft Law on rural and rural green tourism 05.03.2021 №5206. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Accessed: 14.04.2022).
11. Moskviak, Ya. Ye. (2022). Current state and prospects for the development of ecological tourism in the Carpathian region of Ukraine. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University, 2(1)*, 184-188. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(1\)-26](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(1)-26) (in Ukr.).
12. Kozlovskiy, O. Yu., & Dunaievska, O. F. (2013). Ecological and green tourism: definition, features, state of development in Zhytomyr region. *Geography and tourism, 25*, 151-160. (in Ukr.).
13. Novytska, S. R. (2013). Ecological tourism as a priority direction of sustainable development of the tourism sphere. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Ser.: Geography, 2*, 164-169. (in Ukr.).
14. Davydenko, I. V. (2017). Glamping as a promising form of ecotourism development. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management, 26(1)*, 10-13. (in Ukr.).
15. Karpiuk, F. V. (2013). Current state, problems and prospects of ecotourism development in the Transcarpathian region. *UzhNU Scientific Bulletin Series: Geography. Land management Nature use, 2*. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1894> (Accessed: 19.04.2022).
16. Ukrainian Rural Green Tourism Union (2021). The updated Program of voluntary categorization in the field of rural green tourism «Ukrainian Hospitality Estate». Retrieved from https://www.greentour.com.ua/posluga/programm_kategory (Accessed: 19.04.2022).
17. Ukrainian nature protection group (2021). Forty-four percent of the most valuable natural territories of Ukraine are covered by war: join the initiative «saving nature in the days of war together». Retrieved from <https://uncg.org.ua/44-najtsinnishykh-pryrodnykh-terytorij-ukrainy-okhopleni-vijnou-doluchajtesia-do-initsiatyvy-riatuiemo-pryrodu-u-dni-vijny-razom/> (Accessed: 19.04.2022).
18. Recovery of Ukraine (2021). Projects of the national program Reconstruction of a clean and protected environment. Retrieved from <https://recovery.gov.ua/project/program/re-build-clean-and-safe-environment> (Accessed: 20.04.2022).
19. World Ecotourism Summit. Quebec City, Canada, 19-22 May 2002. Final Report. World Tourism Organization and the United Nations Environment Programme. Madrid, Spain, 2002. Retrieved from <https://www.gdrc.org/uem/eco-tour/Final-Report-WES-Eng.pdf> (Accessed: 12.04.2022).

SKIDANOV Oleksiy

Master of tourism,

Bohdan Khmelnytsky National University

of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ECOTOURISM IN UKRAINE: DEVELOPMENT CHALLENGES IN PERIOD OF MARTIAL LAW

Introduction. *The essence and specifics of ecotourism in theory and practice are not sufficiently disclosed. The study of ecotourism is especially relevant for Ukraine, due to its natural resource and tourism potential. Despite the security threats of the war, the current situation creates new opportunities for the development of ecotourism in Ukraine. In this regard, it is necessary to scientifically substantiate the possibilities of the*

ecotourism development in the conditions of martial law, taking into account regional characteristics and priorities of state support.

Purpose. *The purpose of the article is to determine the essence of ecotourism and justify the priorities of its development in Ukraine in the context of war challenges.*

Results. *Theoretical discussions regarding the essence and specifics of ecotourism are developed. The components of the formation of the ecotourism product, signs and types of ecotourism activity are specified. The main trends in the development of ecotourism in Ukraine in the pre-war period are highlighted. The security challenges of the development of ecotourism in Ukraine are indicated. The priority directions for the development of ecotourism in Ukraine for tourist companies and state authorities are proposed.*

Originality. *Schematization of the ecotourism essence is carried out. This includes the identification of the components of the formation of ecotourism product, signs of ecotourism activity, the division of types of ecotourism activity into «net» and «hybrid», which made it possible to substantiate the specificity of ecotourism among other types of tourism. Based on the analysis of trends in the ecotourism development in Ukraine and considering the impact of security threats, priorities for the development of this area with new opportunities for differentiation of activities for tourism companies are proposed.*

Conclusion. *The development of ecotourism in Ukraine in the conditions of martial law and restrictions on international mobility allows to differentiate the directions of tourist activity for its preservation in conditions of uncertainty, to develop the social responsibility of the tourist companies through the offer of settlement services for internally displaced persons, special recreation and rehabilitation services for participants in hostilities, others vulnerable social groups. Priorities of state support for ecotourism in Ukraine should be determined depending on the security status of the region and taken into account during the implementation of the Recovery Plan of Ukraine in terms of rebuilding a clean and protected environment.*

Keywords: *ecotourism; greening of tourism; nature conservation areas; ecotourism activity; ecotourism product; corporate social responsibility; martial law; security; challenges.*

*Одержано редакцією: 22.04.2022
Прийнято до публікації: 22.06.2022*